

סיכום מפגש צוות החשיבה: הנוצרים בישראל ובמזרח ירושלים

ד"ר אמנון רמון

| מבוא

ב־16 ביולי 2025 נערך, במסגרת פורום מזרח ירושלים של מכון ירושלים למחקרי מדיניות, בשיתוף [קרן פרידריך נאומן לקיום החירויות ומרכז רוסינג לחינוך ודיאלוג](#), מפגש צוות חשיבה מיוחד בנושא מצבה של האוכלוסייה הנוצרית בישראל ובמזרח ירושלים. במפגש, שהתקיים באמצעות הזום השתתפו עשרות חוקרים, אנשי ציבור, נציגי קהילות ופעילים חברתיים. במרכז עמדו דו"ח משנת 2024 של מרכז רוסינג על תקיפות נגד נוצרים ונתוני סקר מקיף שנערך בקרב נוצרים ערבים-פלסטינים אזרחי ישראל ותושבי מזרח ירושלים.

הדיון התמקד בהיבטים שונים של חיי הקהילה הנוצרית בישראל ובמזרח ירושלים – תחושת הביטחון במרחב הציבורי, יחס מוסדות המדינה והחברה היהודית, זהות דתית ולאומית, קשרים עם הכנסיות, מגמות של הגירה, יחסי שכנות, השתתפות במערכות המדינה והפערים בין אזורים שונים. המשתתפים שיתפו בחוויותיהם, בעדויות אישיות ובתובנות מהשטח, והעלו קריאות לחיזוק האחריות הקהילתית בתוך הקהילה הנוצרית מחד גיסא, ולשינוי המדיניות הממשלתית והחינוכית בתחום היחס לנוצרים מאידך גיסא.

במפגש עלו קולות של תקווה לצד כאב, ומתוך השיח התבהרה החשיבות הרבה שבהמשך העיסוק בנושא רגיש זה בדרך הארוכה ליצירת חברה ישראלית משותפת, הוגנת וסובלנית יותר.

בסוף המסמך המלצות ראשוניות שעלו מהמפגש

| פתיחה

ד"ר אמנון רמון, מכון ירושלים למחקרי מדיניות

בפברואר 1974 התרחשו מספר הצתות של מוסדות נוצריים בירושלים כמו בית תבור והמרכז הבפטיסטי ברחוב נרקיס. בעקבות האירועים, הביע ראש העיר דאז, טדי קולק, את עמדתו כי יש לפצות את הנפגעים. בתגובה, קיבל קולק מכתב באנגלית מד"ר הרולד פנטון (Fenton) – כימאי

מהאוניברסיטה העברית ותושב שכונת בית וגן – בו מחה על השימוש בכספי ציבור לפיצויים. הוא הבהיר שאינו מוכן שכספי המיסים שלו יוקצו לכך. קולק לא נותר אדיש והשיב לו: "אדוני, אני מתבייש בעובדה שבעיר ירושלים מחזיקים אנשים בדעות כפי שביטאת אותן במכתבך". הוא גם העיר לכותב ש"יהודי שדואג כל כך ליהדות חייב לכתוב בעברית" (מקור התכתובת בארכיון עיריית ירושלים). בדיון בכנסת גונו אירועים אלה בחריפות על ידי כל סיעות הבית – כולל המפלגות החרדיות.

לימים התברר כי מאחורי ההצתות עמדו פעילי הליגה להגנה יהודית, בראשות הרב מאיר כהנא ותלמידיו. הפגיעות במוסדות נוצריים בירושלים נמשכו גם השנים הבאות. בשנת 1982 נשרפו הכנסייה הבפטיסטית וחנות הספרים ברחוב נרקיס. ב־1987 הוצתה כנסיית סנט פול ברחוב שבטי ישראל על ידי נעם פדרמן, מראשי תנועת "כך", שנידון ל־20 חודשי מאסר. אירועים אלה שיקפו קו אנטי נוצרי עמוק שאפיין את האידאולוגיה הכהניסטית שרואה בנצרות עבודה זרה מסוכנת ואויבת של העם היהודי ושואפת שירושלים תהיה עיר יהודית אקסקלוסיבית.

בחג הסוכות, ימים אחדים לפני ה־7 באוקטובר 2023 ופרוץ מלחמת "חרבות ברזל", נרשמה עלייה חדה במספר מקרי היריקות והתקיפות כלפי נוצרים בעיר העתיקה בירושלים – תופעה מטרידה שהגיעה לשיאה באותם ימים. ראש הממשלה בנימין נתניהו פרסם גינוי פומבי למעשים הללו, שהתרחשו בזמן הכנס הגדול של האוונגליסטים אוהבי ישראל בירושלים שארגנה השגרירות הנוצרית. אך מנגד, איתמר בן גביר, השר לביטחון לאומי והממונה על המשטרה, טען שיריקה על נוצרים אינה אירוע פלילי וב־2017 אף טען שיריקה ליד פתח כנסייה היא "מנהג יהודי קדום". הסערה סביב האירועים בחג הסוכות פרצה בין היתר לאחר דבריו של פעיל הימין ואיש עוצמה יהודית לשעבר, אלישע ירד, בחשבון ה־X שלו, שבו הצדיק את היריקות ליד כנסיות או אנשי דת נוצריים ואף טען כי הרב קוק גיבה מעשים דומים: "זמן טוב להזכיר שהמנהג לירוק ליד כמרים או כנסיות הוא מנהג יהודי עתיק ורב שנים, ויש בהלכה אפילו ברכה מיוחדת כשרואים כנסייה 'שנתן ארך אפיים לעובדי רצונו' - ברכה שבאה להלל את הקב"ה שמבליג על מעשיהם הרעים של עובדי העבודה הזרה ולא מעניש אותם באופן מידי" ([שלומי הלב, "בן גביר זלזל ביריקה על הנוצרים בירושלים - המפכ"ל חושב אחרת: 'מדובר בכתם מקלקל'", וואלה חדשות, 4.10.2023](#)).

אירוניה מרה נרשמה כאשר דווקא בן גביר, שהגן כעורך דין על נאשמים ביריקות ובפגיעות בנוצרים ובכנסיות, מונה לשר האחראי על המשטרה שאמורה לטפל באירועים מן הסוג הזה. שינוי זה מדגים את התמורה שעברה החברה היהודית בישראל מימי טדי קולק בשנות ה־70 לימינו.

במפגש היום נדון בשני נושאים הקשורים זה לזה:

הראשון, הסקר שערך מרכז רוסינג בדצמבר 2024 בקרב הערבים/הפלסטינים הנוצרים בישראל ובמזרח ירושלים. הסקר מספק – כפי שנראה – תובנות באשר לתפיסותיהם ועמדותיהם של הנוצרים

בישראל בנוגע לחופש דת, לחברה היהודית-ישראלית, לרשויות המדינה, לתפקיד הכנסיות, להגירה ולזהות האישית. נשמע מחנה בנדקובסקי, מנהלת התוכניות במרכז רוסינג על הממצאים המרכזיים של הסקר ובעיקר על ההבדלים בין תפיסות הנוצרים באזורים השונים: בצפון הארץ, במרכזה ובמזרח ירושלים.

הנושא השני הוא הפגיעות בנוצרים בעיקר בירושלים. נשמע על הממצאים של הדו"ח בנושא המבוסס על שיתוף פעולה בין מרכז רוסינג ומרכז הנתונים לחופש דת ולתיעוד התנכלויות אנטי-נוצריות (נוסד בשנת 2023), בראשות יסכה הרני (הבלתי נלאית), שעושה (יחד עם עשרות מתנדבים) מלאכת קודש בתחום זה.

הרצאה |

גב' חנה בנדקובסקי, מרכז רוסינג לחינוך ודיאלוג

על הדו"ח לשנת 2024 בנושא תקיפות נגד נוצרים בישראל

הדו"ח השנתי לשנת 2024 בנושא תקיפות נגד נוצרים בישראל – ובפרט בירושלים – מבוסס על נתונים שנאספו על ידי המרכז לנתונים על חופש דת, בניהולה של יסכה הרני ובשיתוף מרכז רוסינג ומתנדבים. במסגרת "היוזמה לחינוך והעלאת המודעות" צוות מרכז רוסינג אמון על הפקת הדו"ח וניתוח הממצאים. [ניתן לעיין בדו"ח המלא באתר המרכז.](#)

על פי הנתונים, תועדו בשנה זו מעט יותר מ-100 אירועים. עם זאת, ברור שמדובר רק בקצה הקרחון. שיעור הדיווחים בפועל נמוך – הן בשל חשש מהשלכות ותוצאות של התלונה למשטרה והן עקב חוסר מודעות לאפשרות או לחשיבות של פנייה לרשויות הישראליות. רבים מהנפגעים בוחרים שלא לדווח כלל, מה שמוביל להערכת חסר של היקף התופעה. הדו"ח מבחין בין שתי קטגוריות של תוקפנות כלפי נוצרים בישראל: "Smash" (תקיפות פיזיות או פגיעות חמורות ברכוש) ו-"Squeeze" (הטרדות והתנכלויות יומיומיות שאינן פיזיות אך פוגעות בתחושת הביטחון).

הקטגוריה הראשונה – Smash – מתייחסת לתקיפות פיזיות או לפגיעות חמורות ברכוש. דוגמאות לכך הן חילול בית הקברות האנגליקני בהר ציון בשנים 2013 ו-2023, ניפוץ פסל ישוע בתחנה השנייה של הוויה דולורוזה, וכן מקרי הצתה ותקיפה בכפר הנוצרי טייבה בגדה המערבית.

לעומת זאת, הקטגוריה השנייה – Squeeze – מתארת אירועים הנתפסים כפחות חמורים, שאינם כוללים נזק פיזי, אך עדיין מערערים את תחושת הביטחון של הקורבנות וכלל הקהילה הנוצרית. מדובר ביריקות, קללות, כתובות גרפיטי ואף סירוב לגשת ולהעניק שירותים לנוצרים – כולל שירותים רפואיים.

למעשה, ההשפעה של תופעות אלו נמדדת פחות לפי כמות המקרים וחומרתם, ויותר לפי העומק הרגשי והחברתי של הפגיעה. התחושות של השפלה, הדרה וחוסר הכרה אינן ניתנות למדידה פשוטה – אך הן משמעותיות ביותר עבור חברי הקהילות הנוצריות השונות.

אנו רואים בעלייה במספר המקרים בתקופה האחרונה תוצר של אקלים פוליטי ה"מנרמל" ונותן לגיטימציה לביטויי אלימות ואגרסיביות כלפי קבוצות מיעוט בחברה הישראלית. ישנה מגמה מתחזקת של דחיית האחר, המלווה בהיעדר תגובה תקיפה מצד הרשויות – מה שמעורר שאלות נוקבות באשר למדיניות הרשמית הישראלית. האם יש כאן חוסר מדיניות ברורה והחלטית או שמא העדר מדיניות היא המדיניות.

התוקפים עצמם הם מיעוט, אך המאפיינים שלהם ברורים. מקרי תקיפה חמורים מבוצעים לרוב על ידי צעירים הבאים מהעולם החרד"לי, בעוד שיריקות ומעשי השפלה אחרים מתבצעים גם על ידי צעירים חרד"לים וחרדים, כולם בעלי חזות דתית-יהודית (כפי שניתן לראות בסרטונים, למשל ליד שער הכניסה לרובע הארמני).

עבור הנפגעים, עצם הידיעה שהם מותקפים בשל אמונתם הדתית – גם אם מדובר במיעוט של תוקפים – נושאת משמעות רגשית וקהילתית עמוקה. חלק מהתוקפים מונעים ממניעים תיאולוגיים, מתוך פסילת הנצרות או מתוך תפיסה ש"אנחנו פוגעים במי שפגעו בנו בעבר", כלשונם. אחרים מונעים ממניעים פוליטיים או לאומניים – מתוך אידיאולוגיה הדוחה את "האחר" ורואה בו איום. גישה זו מתבטאת גם באלימות כלפי נוצרים, וגם ביחס לאוכלוסייה הפלסטינית באזור העיר העתיקה.

בדו"ח אנו מקדישים תשומת לב מיוחדת להרציון – מקום נגיש, שתיירים רבים פוקדים אותו ובעל מעמד מורכב מבחינה דתית, פוליטית וחברתית. על אף הרגישות הרבה, בשנתיים האחרונות זיהינו שיתוף פעולה חיובי בין גורמים שונים הפועלים בהר בעזרת המרכז הבין-תרבותי לירושלים, בשיתוף עם המשטרה, משרד הפנים (האחראי על חדר הסעודה האחרונה), והעירייה – המעיד כי ניתן להתמודד עם האתגרים במקום, גם כשהמצב נראה סבוך.

מידת הטיפול מצד המשטרה מוגבלת ביחס למה שהיינו מצפים – רק חלק קטן מהמקרים מטופל בפועל, גם כשיש מידע ודיווח. עם זאת, זיהינו גם מספר מקרים שבהם המשטרה יזמה בדיקה עצמאית, איתרה את הפוגעים שביצעו יריקה או תקיפה – והביאה אותם לחקירה. הדבר מלמד כי לצד הטיפול החסר, קיימת גם יוזמה חיובית מצד גורמי האכיפה.

נושא נוסף שמעורר דאגה בקרב הכנסיות הוא חגיגות "שבת האור" בעיר העתיקה. אף שהמשטרה נוכחת במקום במטרה להגן ולשמור על הסדר, הקהילה עצמה חווה את הנוכחות המשטרתית כמתקפה, כפגיעה בחוויה הדתית ולא כהגנה. הפער בין כוונת הרשויות לבין האופן שבו נתפסת ההתנהלות בפועל מחייב תשומת לב רגישה מצד הרשויות ופיתוח שיח, הקשבה ורגישות לצרכי הקהילה.

אנו פועלים בשיתוף פעולה מתמשך עם נציגי הקהילות הנוצריות, על מנת לשפר את ההבנה, התיאום והתגובה של הרשויות למצוקות בשטח.

על הסקר בקרב הקהילות הנוצריות בצפון הארץ, במרכזה ובמזרח ירושלים

בסקר שערכנו, ביקשנו לבחון מקרוב את תחושת הקהילה הנוצרית עצמה: מה היא חווה, מהן עמדותיה, ומהם הדילמות והאתגרים שהיא מתמודדת עמם. הסקר התמקד בארבעה נושאים מרכזיים:

1. עמדות כלפי החברה הישראלית;
 2. עמדות כלפי המדינה ומוסדותיה;
 3. גישות כלפי מוסדות הכנסייה;
 4. פרספקטיבות עתידיות – סוגיית ההגירה, חששות לעתיד, והיבטים של זהות אישית וקהילתית.
- לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בישראל חיים כיום כ-181,000 נוצרים, מתוכם כ-78% הם דוברי ערבית. מרביתם משתייכים לקהילה הערבית-פלסטינית ומתגוררים במחוז הצפון (70.2%) ובמחוז חיפה (13.6%). היישובים עם הריכוזים הגדולים ביותר של נוצרים הם נצרת (כ-20,800 תושבים), חיפה (16,800), ירושלים (13,000) ושפרעם (10,600).
- הסקר נערך בקרב נוצרים דוברי ערבית בלבד – כלומר, נוצרים ערבים-פלסטינים. הוא לא כלל אנשי דת, נוצרים שאינם דוברי ערבית, מהגרי עבודה או מבקשי מקלט נוצרים. הבחירה להתמקד בקבוצה זו משקפת את המבנה הדמוגרפי של הקהילה, אם כי חשוב להדגיש שהסקר אינו מייצג את כלל האוכלוסייה הנוצרית בישראל (בעיקר את האוכלוסייה הנוצרית הלא ערבית).
- אחת המסקנות הבולטות כבר בשלב הניתוח הראשוני היא שהחלוקה הגיאוגרפית – בין אזור הצפון, חיפה וירושלים – משפיעה יותר מכל הבחנה דמוגרפית אחרת (כגון גיל, מגדר או השכלה) על התפיסות והתחושות של הנשאלים.

עמדות ביחס לחברה הישראלית

בנושא הקשרים החברתיים עם יהודים-ישראלים, 61% מהמשיבים דיווחו על קשר קבוע או רציף עם יהודים. עם זאת, הפערים בין האזורים בולטים: במרכז הארץ כמעט כל הנשאלים (קרוב ל-100%) דיווחו על קשר יומיומי עם יהודים, בעוד שבאזור הגליל ובמזרח ירושלים הנתונים נמוכים משמעותית. במזרח ירושלים, 37% מהנשאלים העידו כי הם כמעט ואינם נמצאים בקשר עם יהודים כלל. בגליל, רק רבע מהמשיבים ציינו שהם נמצאים בקשרים שוטפים עם יהודים-ישראלים. הנתונים הללו

מדגישים את הפערים הגיאוגרפיים בהיקף האינטראקציה הבין-קהילתית בין הנוצרים לחברת הרוב היהודית.

עמדות באשר ליחס החברה הישראלית לנוצרים

כאשר ביקשנו מהמשיבים להתייחס למשפט: "אני מרגיש שהחברה היהודית בישראל מקבלת את הערבים/פלסטינים הנוצרים כחלק מהחברה הישראלית", התשובות חשפו מורכבות רבה. צעירים דיווחו על תחושת קבלה נמוכה יותר. כמו כן, ניכרו הבדלים בולטים בין אזורים גיאוגרפיים: תושבי מזרח ירושלים וחיפה מרגישים פחות מקובלים בחברה הישראלית לעומת תושבי הצפון והמרכז.

באשר לשאלת ההבחנה בין נוצרים למוסלמים – המשיבים נחלקו שווה בשווה בין אלו שסבורים שהחברה היהודית מבחינה בין הקבוצות, לבין אלו שסבורים שאין הבחנה כזו. גם כאן נרשמו הבדלים בין אזורים: בצפון ובמרכז התחושה שקיימת הבחנה או העדפה לטובת הנוצרים חזקה יותר, בעוד שבירושלים פחות.

בחור נוצרי סיפר: שוטר עצר אותי – וכשגילה שאני נוצרי, שחרר אותי. ביקשתי שלא ישחרר אותי מיד כדי שלא יראו שהוא מפלה אותי לטובה על רקע דתי – כי גם זה נתפס כבעייתי בחברה הפלסטינית.

חוויות תקיפה על ידי יהודים בגלל זהות נוצרית

כאשר נשאלו המשיבים האם חוו תקיפה – פיזית, מילולית או יריקות – מצד ישראלים יהודים בשל זהותם הנוצרית, רובם המכריע, כ-78%, השיבו שלא חוו אירוע כזה. רק 7.8% דיווחו כי חוו תקיפה כזו. אולם כאשר מתבוננים בנתונים לפי אזור מגורים, עולה תמונה שונה: במזרח ירושלים, חמישית מהמשיבים – 20% – העידו שחוו תקיפה בשל היותם נוצרים.

למרות שהנתונים הכלליים מצביעים על שיעור נמוך יחסית של תקיפות, יש להניח כי חלק מהמקרים אינם באים לידי ביטוי מלא בסקר, בין היתר בשל ההשפעה של תופעת ה־Squeeze, שהזכרנו קודם.

סמלים דתיים נוצריים במרחב הציבורי

למשפט: "אני מרגיש בנוח ללכת עם סמלים דתיים נוצריים במקומות מעורבים או באזורים עם נוכחות יהודית-ישראלית דומיננטית", השיבו 59% מהמשיבים הערבים-נוצרים בחיוב, בעוד ש-20% ציינו שאינם מרגישים בנוח.

כאשר בוחנים שוב את הנתונים לפי אזורים, הפערים מתחדדים: במזרח ירושלים, 42% מהנשאלים לא הסכימו עם המשפט – שיעור גבוה במיוחד לעומת הממוצע הארצי. בקרב כלל הנשאלים, רק אחד

מכל חמישה לא מרגיש בנוח להסתובב עם סמל דתי כמו צלב. בירושלים, הנתון הזה כמעט מוכפל – 42% דיווחו על תחושת אי-נוחות.

עבור רבים, סמלים דתיים כמו צלב או חג'אב (כיסוי ראש לנשים) אינם נתפסים רק כסמלים של אמונה, אלא גם כאלמנט של זהות שמעורר רתיעה או מתח ולעיתים אף כייצוג פוליטי.

עמדות ביחס למדינה

בנוגע לעמדות כלפי המדינה, מרבית הנשאלים דיווחו כי זכויותיהם נשמרות, וכי הם נהנים מחופש דת ואינם חווים אפליה או הטרדה מצד הרשויות. עם זאת, רק כשליש מהמשיבים סבורים כי הם מקבלים יחס הוגן מצד המדינה.

בנוגע להשפעות "חוק הלאום" על חיי הקהילה, חצי מהנשאלים השיבו כי החוק אינו משפיע באופן מעשי על חייהם, ורק רבע מהם חשים שכן. עם זאת, כשנשאלו האם החוק ממצב אותם כאזרחים סוג ב', 54% הסכימו עם הקביעה, בעוד שרק 16.5% הביעו אי-הסכמה.

צעירים נטו לראות בחוק הלאום גורם המשפיע על חייהם יותר מאשר מבוגרים, וגם כאן ניכרו הבדלים בין אזורים גיאוגרפיים שונים ברחבי הארץ.

שירות צבאי ולאומי

בנושא הגיוס לצה"ל, 70% מהמשיבים השיבו שאינם מוכנים שילדיהם יתגייסו לצבא. רק 12% הביעו הסכמה מלאה עם האמירה "אני מוכן שילדי ישרתו בצבא", ו-5.8% נוספים השיבו שהם מסכימים עמה.

לגבי שירות לאומי, התמונה מורכבת מעט יותר: 49% מהמשיבים אינם מוכנים שילדיהם ישתתפו בו, אך מנגד, 36% הביעו הסכמה להשתתפות במסגרת זו.

מהנתונים עולה כי התמיכה בשירות לאומי נמוכה יותר בחיפה לעומת אזור הגליל. כמו כן, בקרב בני העדה היוונית-קתולית נמצאה תמיכה גבוהה יותר בשירות הלאומי לעומת שאר העדות הנוצריות.

יחסים עם הכנסיות ומוסדותיהן

בתשובה לשאלה: "באיזו תדירות אתה משתתף בפעילויות כנסייה (כגון תפילות, אירועים קהילתיים, התנדבות)", עולה כי המעורבות בפעילות הכנסייתית גבוהה יותר במזרח ירושלים ובמרכז הארץ לעומת חיפה והגליל. 40% מהצעירים דיווחו על מעורבות יומיומית בכנסייה – שיעור גבוה בהשוואה לקבוצות גיל אחרות. כמחצית מהמשיבים ציינו כי הכנסייה מעניקה להם מענה רוחני, ואף מסייעת בתחומים נוספים הקשורים לחיים הקהילתיים.

גם בקרב נוצרים שאינם מגדירים עצמם דתיים, ניכרת מעורבות יחסית גבוהה בפעילויות כנסייה – בין היתר דרך מערכת החינוך, פעילויות קיץ ואירועים קהילתיים. המעורבות בולטת במיוחד במזרח ירושלים ובגליל, וכן בקרב צעירים, בהשוואה לבני גיל הביניים.

זהות – יותר נוצרי, פחות פלסטיני?

בבחינת שאלת הזהות, הצגנו בפני המשתתפים מספר תשובות ממוקדות. התשובות הפתיעו אותנו: הקבוצה הבולטת ביותר הייתה זו שכללה את המילה "נוצרי", כאשר הרוב בחרו בהגדרה "ערבי נוצרי".

ממצא זה מעלה שאלות בנוגע למקומה של הזהות הפלסטינית בקרב הקהילה. ייתכן שהוא משקף שינוי בזהות האישית והקולקטיבית, אך ייתכן גם שמדובר בהטיה הנובעת מאי-נוחות או חשש להשתתף בסקר ולענות באופן גלוי וכן, במיוחד בכל הנוגע להזדהות עם זהות פלסטינית בתקופת המלחמה והמתחים המלווים אותה.

הגירה

לשאלה "אני שוקל להגר מישראל או ממזרח ירושלים", יותר ממחצית מהמשיבים השיבו שאינם מסכימים עם הטענה ואינם שוקלים לעזוב. עם זאת, קיימים גורמים שונים, שהמשיבים ציינו ככאלה שיכולים להשפיע על החלטתם להגר.

בקרב הערבים-הפלסטינים הנוצרים, הגורמים המרכזיים שיכולים להפחית את הרצון להגר כוללים את הפחתת האלימות בתוך החברה הערבית (33%), יציבות חברתית-פוליטית (24%), מדיניות שמעודדת חברה מכילה (15%), גישה שוויונית יותר לחינוך ולהזדמנויות תעסוקה (14%) ותנאים כלכליים משופרים (12%).

על פי הסקר, ניכר כי יש הבדלים בין קבוצות שונות באוכלוסייה: הצעירים הביעו דאגה בעיקר מהאלימות וחוסר הביטחון בחברה הערבית בישראל, בעוד שהמבוגרים התמקדו יותר במצב הסוציו-פוליטי. נשים נטו לדווח על דאגה מהאלימות ומהמצב הפוליטי, ואילו גברים ציינו יותר את הדאגה מהמצב הכלכלי. במזרח ירושלים, המשיבים לא התייחסו כלל לאלימות בתוך החברה הערבית, אלא התמקדו במדיניות כוללת ושוויונית של הרשויות הישראליות.

מצד שני, מספר גורמים חזרו על עצמם כמחזקים את המחויבות להישאר בארץ: בראשם הגורם של הקשרים המשפחתיים (52%), אחר כך "חיבור דתי לארץ" (24%), מחויבות לקהילה (10%), והקושי להתחיל מחדש במדינה אחרת לצד שיקולים של קריירה וכלכלה (14%). צעירים נוטים להזדהות יותר עם הקהילה כמקור למחויבות להישאר, בעוד שמבוגרים מציינים יותר את המשפחה כגורם מכריע.

תגובות |

פרופ' סלים מונייר, סוציולוג, חוקר החברה הנוצרית-פלסטינית בישראל, מייסד ארגון 'מוסאלחה'

האוכלוסייה הנוצרית בישראל היא אוכלוסייה ילידית, ואסור להתייחס אליה כאל מיעוט זר או מנותק. היחס של מוסדות המדינה והציבור הרחב אל נוצרים כ"מיעוט" הוא בעייתי ואינו מאפשר להבין את ההקשר ההיסטורי, התרבותי והקהילתי שלהם בארץ.

חווייה אישית ממחישה את השינוי שחל לאורך השנים. בעבר, כאשר הלכתי כילד לטקס "שבת האור" בכנסיית הקבר בירושלים, כל מי שרצה להתפלל – יכול היה. לא נדרש אישור, ולא היו בעיות. השנה נאלצתי לעבור "וויה דולורוזה" כדי להגיע לתפילה בכנסייה שלי, תוך צורך בקבלת אישור מיוחד לכניסה לעיר העתיקה. גם מי שהחזיק באישור – לא תמיד הותר לו להיכנס. הגעתי לשער החדש וראיתי כיצד המשטרה חוסמת בפועל את הגישה למאמינים, גם בפני אלו שמורשים. אף שאני מבין את הרקע של שיתוף הפעולה בין המשטרה לכנסיות ולשירותי הכבאות (יש חששות משריפה בכנסייה ופגיעה בחיי אדם), בתחושת הקהילה הנוצרית זו חוויה כואבת.

נראה שמבחינת המשטרה זה עניין של ריבונות – אנחנו רוצים להראות לכם מי הריבון. יש פה רצון לשנות את הסטטוס קוו שנשמר הרבה שנים. בבסיס הדברים עומדת שאלת הריבונות בירושלים – יש כאן מסר ברור של השלטון "אנחנו הריבון". זה מתבטא גם בנוכחות הולכת וגוברת של מתנחלים יהודים ושל ארגונים כמו "עטרת כהנים" – לא רק ברובע המוסלמי ובסילוואן, אלא גם בתוך הרובע הנוצרי. מדובר בסוג חדש של אוכלוסייה דתית-לאומית שמגיעה לאזורים אלו, ולא רק רוכשת נכסים מהכנסיות – אלא גם מנסה לשנות את צביון המקום.

יש כאן ממד עמוק של תודעה דתית: בעיני חלק מהציבור החרד"לי, הגוי נתפס כאדם "ריק", והיריקה כלפיו נובעת מתפיסה זו. לכן, את התופעות האלה צריך להבין גם דרך פריזמה של חינוך. אני עצמי גר בשכונה מעורבת בירושלים, ושכן חרד"לי הביא חברים כדי ללחוץ עליי למכור את ביתי. אותו שכן היה עומד ומברך לידי: "ברוך שעשני גבר, יהודי ולא גוי" – זו מציאות יומיומית עבורי.

בשנות ה-90 ראיתי במחקריי נטייה גבוהה יותר לאינטגרציה של צעירים נוצרים עם החברה היהודית, מתוך תפיסה שזהו גשר למערביות. כיום, אותם אנשים נוטים להתרחק מהמגע הזה – משום שהחברה היהודית נתפסת כפחות מערבית, בעקבות תהליכים של הדתה שהפכו אותה לשונה מבעבר.

החיכוך היומיומי עם יהודים משפיע על עמדות הנוצרים. יש שונות אזורית: כניסת גרעינים תורניים לערים המעורבות, למשל, אינה נמדדת ישירות בסקר – אבל מורגשת היטב בשטח.

בנוגע ליחסים עם הכנסיות ומוסדותיהן, רבים מהנוצרים הפלסטינים בישראל רואים את הממסד הדתי כמרוחק ואפילו זר. ממסדי הכנסיות – היוונית, הלטינית, האנגליקנית – קשורים למוקדים אירופיים

ולכוחות חוץ, ופחות נוגעים בחיי היום-יום של הקהילה. למרות זאת, הקהילה עצמה ממשיכה לפעול ולחפש מסגרת – אם באמצעות חינוך, פעילות קהילתית, פעילות בקיץ, או טקסים. הכנסיות, מצדן, נלחמות על הישרדותן בתוך מציאות משתנה.

הזהות של הנוצרי הפלסטיני כרוכה בקשר עמוק למקומות כמו ירושלים, נצרת ובית לחם. כאשר נשאלת שאלה על זהות, עולה תמיד השאלה: האם מדובר בשאלה פוליטית או שאלה קהילתית?

נושא האלימות בחברה הערבית בישראל הוא מהנושאים הבולטים ביותר מבחינת הדאגות של הקהילה. האלימות בתוך הישובים הערבים בישראל נתפסת כבעיה פוליטית – לא רק חברתית. בגדה המערבית, לדוגמה, לא קיימת אותה רמת אלימות. התפיסה הרווחת בקרב רבים היא שהאלימות אינה מקרית – אלא חלק ממדיניות ממשלתית שמטרתה לערער את החברה הפלסטינית בישראל ולעודד הגירה. השאלה הנשאלת היא: מדוע המשטרה לא פועלת? והתשובה, בעיני רבים, היא – כי זו המדיניות.

עם זאת, חשוב שהקהילה הנוצרית לא תיתפס רק כקורבן. החברה הפלסטינית-נוצרית בישראל צריכה להתארגן, ליזום קשר עם מוסדות המדינה ולהיות נוכחת בזירה הפוליטית. ההתבדלות שראינו לאורך השנים גרמה גם למשברים. גם המנהיגות הכנסייתית צריכה להכיר בכך שהמציאות השתנתה – ומה שעבד בעבר כבר אינו מתאים היום. עלינו להסתכל נכוחה על המציאות ולבחון דרכים כיצד להתמודד עמה.

סוריידה מנסור-אסעד, מטפלת זוגית ומשפחתית, מדריכה ארצית בנושאי מיניות ומניעת פגיעות בילדים ובני נוער במשרד החינוך, חוקרת ופעילה חברתית בקהילה הערבית-נוצרית

אני רוצה להתחיל עם סיפור אישי, של בחורה נוצרייה שאני מכירה. בחורה נהדרת, צעירה, שרוצה מאוד להשתלב במדינה. היא לא בחרה להיוולד כאן, אבל עכשיו, כשהיא מסיימת את לימודיה בתיכון, היא תוהה היכן היא חיה ולאן היא שייכת – האם היא חלק מהעם הפלסטיני? האם היא חלק מערביי 1948, קרי מערביי ישראל בתוך הקו הירוק? השאלות האלו חשובות לה, כי הזהות שלה נבנית מכל החלקים – הלאומי, הדתי, האזרחי – והיא מרגישה שהיא שייכת לשניים או אפילו יותר עולמות.

היום שלה מתחיל בניסיון להגיע לתפילה בכנסייה, ומסתיים במשמרת עבודה בקניון. במהלך היום היא פוגשת לקוחה דתייה (יהודייה) בקניון שמסרבת לדבר איתה כי היא נוצרייה. כל יום היא חוזרת הביתה עם סיפורים קשים, היא שואלת את ההורים שלה שאלות מורכבות שהם בעצמם לא תמיד יודעים איך לענות עליהן.

אבל אז מגיע יום ראשון, והיא נכנסת לכנסייה ורואה את כוהני הדת ואת הקהילה סביבה – ושם, פתאום, היא מרגישה שהיא חלק ממשוה גדול יותר. שהיא שייכת לכל הנוצרים בעולם, ולא רק לקבוצת מיעוט. היא שואלת את עצמה כל הזמן – איך לבנות זהות "נכונה", שתשמור עליה, שלא תפגע באף אחד, אבל שתהיה נאמנה לעצמה.

בהקשר לשאלת ההגירה – הופתעתי מתוצאות הסקר. לדעתי יש הרבה יותר אנשים שחושבים על הגירה, אבל הם פשוט לא אומרים את זה. כשאנחנו יודעים מי עורך את הסקר ולא יזהה גוף הוא שייך, אנחנו נזהרים. לפעמים אנחנו לא אומרים את האמת – אלא את "האמת" שאנחנו חושבים שהצד השני רוצה לשמוע. ולכן, גם אם הנתונים מצביעים על כך שמעטים חושבים על הגירה – אני מאמינה שהרבה יותר שוקלים את זה בפועל.

בנוגע להבדלים בין הגליל, מזרח ירושלים ומרכז הארץ – זה לא רק עניין של גאוגרפיה, זה עניין של זהות מפוצלת. הקהילה הנוצרית הפכה למעין אוסף של חברות נפרדות, עם מרקמים שונים לפי אזור – לא רק לפי עדות דתיות שונות, אלא גם לפי מיקום.

לגבי היחס למוסדות הכנסייה – זה לא הפתיע אותי. ערכנו מחקר על נוצרים בגליל ובחנו את הקשר בין הצעירים לכנסייה. גילינו שהכנסייה עדיין נתפסת כמקום של שייכות, בעיקר משום שאין להם כתובת אחרת. הכנסייה צריכה להיות מוסד משמעותי לא רק ביום ראשון במיסה ובתפילה, אלא גם בחיים היומיומיים – מקום שבו אפשר להתמך, להשתתף, לבנות קהילה.

המדינה שמה את הנוצרים בשוליים, ואנחנו רואים את זה גם בחוויה של אלימות כלפי נוצרים, במיוחד בקרב צעירים בירושלים. חלק מהצעירים החרדים מפנים את האלימות לאנשי הדת הנוצריים, אבל לא בטוח שכל בני הנוער הנוצרים בכלל מודעים לזה.

המחקר הזה מראה לנו דבר ברור – אנחנו צריכים להתחיל להכיר אחד את השני. לא להישאר רק בתיאור המציאות, אלא לתרגם את ההבנה לפעולה. לבנות תכנית, לפעול יחד, כדי שבועד חמש שנים לא נמשיך רק לספור נתונים – אלא נדע בדיוק מה אנחנו עושים, ואיך מתקדמים ביחד.

קיבורק נלבנדיאן, עו"ד ועובד סוציאלי, נציג בבית הדין האזורי בירושלים, פעיל בקהילת הרובע הארמני בעיר העתיקה

אני משתף אתכם בחוויה האישית שלי, מהזווית שממנה אני רואה את המציאות. גדלתי בחיפה, ושם הייתה תחושת אחדות – שיחקנו יחד, יהודים, נוצרים, מוסלמים – הייתה הרגשה של קהילה. אבל כשעברתי לירושלים, ההרגשה הייתה שונה מאוד. בעיר הזו יש יותר קיצוניות, יותר קוטביות, ויותר אלימות. יריקות היו תמיד, אבל בשנים האחרונות הן הפכו לנוכחות מורגשת וקבועה. במיוחד בתקופות

של עלייה לרגל בחגים יהודיים – מרגישים היטב את המבטים, את היחס. היהודים מסתכלים עליך אחרת, ואתה מרגיש זר.

כמי שגדל כנוצרי, אני מאמין שאנחנו צריכים גם לקחת אחריות על עצמנו. למשל, לגבי סוגיית השיטור המוגבר בטקסים כמו "שבת האור" – אני לא מאשים רק את המדינה או את המשטרה. גם אנחנו אשמים, בכך שאנחנו עצמנו לא מאוחדים. אין לנו עמדה ברורה על מי רשאי להיכנס לטקס או לעיר העתיקה, מי שותף, ואיך לנהל את האירוע. כתוצאה מכך, האחריות מחליקה לידיים של אחרים – המשטרה, המדינה. וזה חוזר אלינו.

האלימות היא לא רק פיזית – היא גם שפתית. במזרח ירושלים, השפה העברית הופכת להיות כלי של שליטה וגורמת לניכור. הילדים שגדלים כאן לא תמיד יודעים עברית ולא יודעים לאן לפנות. אני מאמין שצריך לקחת אחריות, לא משנה אם המדינה "אוהבת" אותנו או לא – יש כללי משחק, ויש מציאות, ואותה צריך להכיר. זה לא קשר רגשי אלא קשר קוגניטיבי. צריך להבין את המערכת כדי להתמודד איתה. צריך ללמוד עברית ולנסות להשפיע.

וכשאתה רואה יריקות או השתנה על קירות בשער המנזר הארמני, זה אתגר אמיתי. תליתי כמה פעמים פשקווילים שגיניו את המעשים – אבל האתגר האמיתי שלי, כנוצרי, הוא לאהוב את מי שפוגע בי. אם תיקנתי את העוול בעוול אחר – לא באמת תיקנתי. צריך לא רק לגנות, אלא ליצור דיאלוג. צריך לשבת, לדבר, וגם לאהוב – זו הדרך היחידה הלא-אלימה להתמודד.

אני לא מתעלם מהשינויים ברמה הלאומית. בשנים האחרונות הממשלה הפכה יותר ימנית, ובמיוחד בעקבות התבטאויות של השר בן גביר, אנחנו רואים החמרה במצב – בעיקר במזרח ירושלים. אבל יש גם קולות אחרים. היו רבנים שיצאו נגד תופעת היריקות על נוצרים, והזכירו את הציווי הברור מספר שמות: "וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים". לצערי, יש מי שמעוותים את הפסוק, קושרים אותו לאינקוויזיציה נגד יהודים – כאילו כדי להצדיק את מה שקורה היום. אבל כולנו חטאנו, כל העמים. הבעיה היא שהמצב מדרדר, ולא משתפר – לא עבור המיעוטים, ולא עבור החברה כולה.

החברה בישראל חווה פילוג, והפילוג הזה מקרין עלינו – על כל המיעוטים. ולכן, אנחנו צריכים לקחת אחריות. זה לא ייתכן שבשנת 2025 נשב בזום ונדבר על יריקות והשפלה. מדינה כמו ישראל, עם כל ההישגים שלה, עם הקידמה, הפכה למדינה שמציגה לעולם תמונה של הקצנה ואי-סובלנות. הקול הזה של הקיצוניים גובר על קולו של הרוב השפוי.

אבל יש לי תקווה. אני מאמין שנוצרים בישראל יכולים וצריכים לקחת אחריות. למה אין אפילו מתנדב אחד של מגן דוד אדום או כיבוי אש בתוך כנסיית הקבר? האם הממסד הפחיד אותנו כל כך? האם הפכנו את המדינה למשהו שאנחנו לא רוצים להתקרב אליו? אם אנחנו לא נגן על עצמנו – נפסיד. אני

לא מצפה שהמדינה תבוא אליי עם מגש של כסף. אני צריך לשים את זה כמטרה, לפעול, לצפות לזה – ולעשות שזה יקרה.

המצב מורכב. לא כולם אוהבים אותנו, לא כולם רוצים לחבק אותנו. אבל יש גם כאלה שכן. איתם צריך ליצור דיאלוג, איתם צריך לשבת ולדבר. אסור לנו לאבד את התקווה. לא כמיעוט, לא כנוצרים, ולא כאנשים שחיים כאן במדינת ישראל.

| דיון פתוח והערות

ראאד, פעיל בקהילה הערבית נוצרית בירושלים

ראאד, נוצרי ממזרח ירושלים, מתאר את הנתק שחשים נוצרים פלסטינים החיים בעיר, במיוחד אלו שיש להם משפחות בגדה המערבית – בבית לחם, בעזה ובאזורים נוספים. לדבריו, הזהות הפלסטינית ברורה ומובחנת, והקשרים עם החברה הישראלית מצומצמים ביותר.

"אני אחד מהאנשים שהותקפו והושפלו בשבת האור האחרונה", הוא מספר, "כל שנה הייתי בטקס הזה – ולא החמצתי אפילו פעם אחת. אבל השנה, בפעם הראשונה, הרגשתי מושפל עד עמקי נשמתי. זה קרה מול אמא שלי, אשתי והבת שלי. אני לא רוצה להיכנס לפרטים, אבל שוטר הרים נשק על בחור נוצרי שלא עשה כלום – לא יזם, לא התגרה – פשוט עמד שם. הבת שלי הייתה שם. הוגשו תלונות, אבל לא נעשה עם זה כלום".

"ואז אני שואל – איך אני אמור לכבד ולסלוח? כשאני מקבל מכות מול המשפחה שלי? זו ההשפלה הכי גדולה שאני יכול לדמיין – כהורה, כבן, כגבר ערבי. אומרים שזה היה לטובת הביטחון שלי – אבל אני הייתי זה שנפגע, אני זה שכמעט נהרג. מישוהו כמעט איבד את חייו".

"ועם כל זה – מצפים ממני לשכוח. לסלוח. להמשיך לחיות בתוך החברה הישראלית, להאמין במוסדות שלה. איך אפשר?"

פרופ' סלים מונייר

פרופ' סלים מונייר התייחס לדברים שנאמרו בדיון הפתוח, והדגיש כי המציאות שבה אנו חיים בשנים האחרונות שונה באופן עמוק ממה שהיה לפני שנים. לדבריו, מתרחשים תהליכים פנימיים בחברה היהודית, שיש להם השלכות ישירות על הקהילות הנוצריות. "נכון – יש אחריות שנדרשת מהקהילה הנוצרית, והיא צריכה ליזום ולהיות מעורבת. אבל בסופו של דבר, הכוח השלטוני נמצא בידיים של

קבוצה אחרת - חברת הרוב היהודית - ואי אפשר להתעלם מזה. זו לא רק שאלה של יוזמה פנימית, אלא גם של מדיניות חיצונית".

הוא הדגיש את הצורך בבחינה מחודשת של מערכת החינוך בישראל, וקרא לגופים כמו מכון ירושלים למחקרי מדיניות ומרכז רוסינג להיכנס לעובי הקורה: "צריך לבדוק מה מלמדים. יש לטפל בנושא של החינוך - בעיקר בבתי הספר היהודיים. איך מלמדים שם על נוצרים? מה התפיסה שמועברת לתלמידים".

מונייר ציין כי גם בתוך החברה הנוצרית יש מקום לשינוי - במיוחד ביחס כלפי היהודים - אך הסוגייה הדחופה יותר, לדבריו, נמצאת בתוך החברה היהודית. "הבעיה היא לא ביהדות, אלא באופן שבו החברה היהודית בישראל מתנהלת. יש פה הבדל עמוק בין נצרות מערבית לנצרות מזרח-תיכונית - ואותו הדבר נכון גם ביחס לתפיסות יהודיות".

לסיכום, הדגיש פרופ' מונייר את החשיבות של עבודה בתוך מסגרות שבהן ניתן להשפיע בפועל: "האוניברסיטאות ומערכת החינוך - אלה המקומות שבהם ניתן לפעול באמת כדי לשנות תפיסות, לגעת במרחבים של תודעה. הממסד הממשלתי הוא שיחה נפרדת, עם מורכבויות רבות, אבל האנשים שנמצאים כאן - בדיון הזה - הם אלה שיכולים לחולל שינוי".

סיכום

ד"ר אמנון רמון, מכון ירושלים למחקרי מדיניות

אני רוצה לסיים בדברים בדבריו של הרב דוד רוזן, שנכח גם הוא כאן. הוא אחד הקולות המרכזיים והחשובים ביותר בתחום הזה של הדיאלוג היהודי-נוצרי. הוא אמר - כבר בשנת 2010 - שהמבחן האמיתי של החברה היהודית-ישראלית הוא באופן שבו היא מתמודדת עם סוגיות מהסוג שדנו בהן הערב - סוגיית היחס למיעוטים ובתוכם המיעוט הנוצרי. ואני מצטרף לקריאה הזו בלב שלם.

השאיפה שלנו כחברה צריכה להיות לראות מיעוטים משגשגים ובכלל זה ערבים-פלסטינים-נוצרים משגשגים. זה לא רק עניין מוסרי - זה המפתח לפיתוח והתקדמות של החברה הישראלית כולה.

התחום הזה של יחסי יהודים-נוצרים, של חופש דת, של זכויות של מיעוטים - לעיתים נדחק הצידה. אך הערב, מתוך כל העדויות, המילים והחוויית שנשמעו כאן, התברר עד כמה הוא קריטי. זו סוגיה שיש לה משמעות עמוקה - כלפי פנים, כלפי חוץ, וגם בחשבון הנפש שכל אחת מהקהילות המרכיבות את ירושלים ואת הארץ הזו צריכה לעשות.

תודה רבה למרכז רוסינג, לחנה בנדקובסקי, ולכל מי שתרם ולקח חלק בארגון הערב הזה. אני באמת מקווה שנמצא את הדרכים והמסגרות להמשיך את הפעילות החשובה בתחום זה. תודה רבה לכולכם, ערב טוב, ושיהיה לנו קצת שקט, קצת טוב. אני מתפלל לכך מעומק הלב.

| סיכום המלצות ראשוניות בעקבות מפגש צוות החשיבה

1. צמצום האלימות כלפי נוצרים

יש לטפל בתקיפות באלימות הגוברת כלפי נוצרים, לרבות תקיפות פיזיות ומילוליות (ובעיקר בתופעת היריקות), ולשלב בין אכיפת חוק, שינוי שיח ציבורי, והטמעת ערכי סובלנות בחברה היהודית. יש לעודד הגשת תלונות של הנפגעים הנוצריים ישירות למשטרה (למוקד 100) או דרך מתנדבי הקו החם של יסכה הרני (במקרה שהנפגעים חוששים להתלונן). לרישום התלונות יש חשיבות גדולה כדי לאמוד את היקף התופעה ולטפל בה בצורה מתאימה.

2. שינוי מדיניות המשטרה כלפי חופש הפולחן (בעיקר בשבת האור)

נדרש עדכון במדיניות האכיפה והביטחון סביב טקסים נוצריים, ובעיקר באירועי "שבת האור". יש לצמצם את הפגיעה במאמינים הנוצריים הבאים להשתתף בטקס ולמנוע חוויות של השפלה, חיכוך פיזי עם השוטרים או מניעת גישה במגבלות שמירת הסדר הציבורי והבטיחות. חשוב שהשוטרים יתודרכו מראש בנושא חשיבות הטקס, סוגיית הסטטוס-קוו בכנסיית הקבר, הטקסים והרגישות הנדרשת מהם בביצוע תפקידם.

3. עבודה מערכתית בתחום החינוך

יש לפעול בתחום החינוכי (הפורמלי והבלתי פורמלי) להגברת הסובלנות כלפי הדת הנוצרית, הכנסיות והמיעוט הנוצרי בחברה היהודית – כולל בחינוך הדתי. יש להדגיש את השינויים החיוביים שחלו בעיקר בכנסייה הקתולית ובחינוך הקתולי ביחס לעם היהודי והיהדות ב־60 השנים האחרונות (מאז הצהרת הנוסטרה אטטה ב־1965).

4. חיזוק המוסדות הקהילתיים הנוצריים והמנהיגות המקומית

על מוסדות הדת הנוצריים והמנהיגות הדתית לפעול לחיזוק פעילותם במישור הקהילתי והחינוכי ובחיזוק הזיקות שלהם לקהילות המקומיות. חיזוקם יאפשר העצמה של הקהילות ומקומן בחברה הישראלית.

5. מעורבות ויוזמה

קריאה למעורבות גדולה יותר של נוצרים בזירה הציבורית בישראל: הקמת מערכי מתנדבים, חיזוק הקהילות המקומיות, השתתפות והשתלבות במוסדות המדינה והובלת יוזמות פנימיות.

6. קידום הכרה ועבודה בין-דתית

הובעה תקווה לשיח עמוק ומתמשך של הקהילות הנוצרות עם חברת הרוב היהודית, המבוסס על דיאלוג, כבוד והכרה הדדית – תוך דחיית קולות קיצוניים, ועמידה על הציווי המוסרי לשוויון ולכבוד כלפי האחר.